

Pri kraju duge i blistave karijere kritičara, nekoliko činjenice izgledaju dokazane. — Bez ikakve sumnje, Sartreova veličina ne prestaje da raste. Baudelaire je u svoje vreme šokirao; neki su smatrali Sv. Geneta nešto malo paradoksalnim, a naročito situaciju-granicu, bez pravog filozofskog ili kritičkog dometa. Valja o tome doneti svoju odluku: sa Flaubertom, Sartre je napisao delo uporedivo po silini i udarnoj snazi sa *Bičem i ništavilom*, sa *Kritikom dijalektičkog uma*: čitanje *Porodičnog idiota* nameće se svakom kritičaru, svakom istoričaru književnosti, kao i svakom psihologu i filozofu; taj »Flaubert« će učiniti da dođe do obilne žetve eseja i teza, a koji će obnoviti, u dubinu, ove istrošene discipline.

A »Nova kritika«? Ovamo ja i želim da dospem. Ako pod »novom kritikom« podrazumevamo niz radova blistavih, nejednakih, raznolikih, koji će determinisati, u toku šezdesetih godina, čuvene prepirke i bezbrojna ispitivanja svesti, onda nova kritika više ne postoji? Ona više ne postoji zato što se integrisala, miroljubivo, sa starom. Ko je čitao radove kao što su oni Sorianoa o Perraultovim pričama, Moutotea o Gideu, Guimara o Gracqu, pedeset drugih, dok se novi naučni radovi bez prestanka pripremaju u miru francuskih univerziteta, razumeće šta hoću da kažem.

Ali, ako »nova kritika« više ne postoji, i to iz opravdanog razloga, ako postoji još samo »moderna kritika« koja priprema dosije po starim metodama da bi ga tumačila po novim tehnikama — kako je to rekao upravo jedan učitelj, g. Jean Fabre — ipak postoji, u krilu ovih novih prilazanja, plodna raznovrsnost. I zaista je veoma moguće da divovski Flaubert, koji privremeno zaključuje kritičko delo najvećega među nama, učini da se vaga nagne u korist takve determinisane tendencije.

Kakva bi bila ova tendencija? Klasična psihoanaliza odslužila je svoje, ona je, u književnosti, još samo odskočna daska ili potiskivač. Fenomenologije — Bachelard (Bašlar), Poulet (Pule), Richard (Rišar) — nemaju egzistencijalnu dubinu, nemaju, takođe, metodu, ostajući zaslepljujuće subjektivne rapsodije. Strukturalizam, već malo prevaziđen u Rusiji u trenutku kada se tamo rađao u književnom životu, održava se gotovo samo porodičnim strukturama, i Sartre je u ovome pronašao utočište.

Ali suština *Porodičnog idiota* je drugde. Glavni doprinos Sartrea modernoj kritici postavili bismo rado u intimu i duboku dijalektiku koja vezuje delo za detinjstvo, i čoveka za delo. Od sada će biti nemoguće priznavati različitim »tematskim analizama«, koje ređaju u istom smeru detinjstvo i nadarenost, samo situaciju čudnovatosti ili skandala. Kada je čovek pročitao »*Flauberta*«, ne samo da je razumeo ništavost tradicionalnih, opisnih, usko istorijskih prilazanja; razumeo je da će svaka moderna kritika biti zasnovana na poznavanju detinjstva, na poznavanju nesvesnog, na poznavanju simbola. Da li će nam se dozvoliti da spomenemo našu sopstvenu *Genezu poetskog dela*, objavljenu 1961, našeg *Stendala* koji datira iz 1970? Rastojanje je bilo veliko između Baudelairea egzistencijalističkog učitelja i naših književnih tehnika. Zauzvrat, između tog »*Flauberta*« i naših radova postoje (hoću da kažem dijalektički) još samo nepremetne razlike. Što se nas tiče, mi bismo više insistirali na jedinstvu detinjstva; pokušali bismo da odredimo središnju uspomenu; analizirali bismo svako delo u njegovoj metaforičkoj i stilističkoj pojedinosti, isto toliko koliko u njegovom opštem pokretu ili u njegovoj porodičnoj ideologiji. Ali šta mari: nama je to potpora, kao neo-kritičaru, da vidimo da je dugačak put što ga je prešao autor *Biča i ništavila*, doveo ovoga sasvim blizu naših metoda, naših traženja, naših tema i naših tabua.

1) Ovaj tekst objavljen je 1971. u časopisu *Bilten Društva francuskih profesora u Americi*.

Preveli sa francuskog
GORDANA STOJKOVIĆ-BADNJAREVIĆ
ALEKSANDAR BADNJAREVIĆ

srba mitrović

OZNAKE NA SPIRALNOM USPONU

(Bogdanu Bogdanoviću)

BUDEMO li imali sroće, moći ćemo

Kao varnica iz zapretanog žara
Što beskrajno tinjanje u novi plamen utapa,
Da započnemo od proračuna bez kraja
Snovima najavlivano delo; međutim,
Naš rad je, za sada, nedovršena
I tek uzgredna maketa, poštapalica
Koja nas učvršćuje u dalekosežnoj zamisli,
Da ustrajemo i zaputimo se dalje
I još dalje, svim nepresušnim
ograncima,
U neprekidnoj proveri, u potrazi
Za neiscrpnom a brojnom suštinom
stvari.

I tako će biti, jer zabluda il trag
Neumitnog, samo su osmeh i poziv
Sa one strane gde čin i delo su jedno,
Nigde što niotkuda dovodi nas
U pravi čas, u vreme koje je svuda:
Iza omeđenog trenutka u kome
Odnos sudbine i večnog više nije slučajan
A ni nužan, pa ni otkriven, i gde
U zbiru koji daje silu, ono neizbežno
I ono lično, kojima se svejedno
Ne možemo odupreti, bivaju jedno,
Baš ono jedno umnoženo i sabrano u znak,
U jedinstvo, u sve što bi moglo da nam
pripada, —
I lice i smrt i ime — pa opet sve to
razneseno
U mnoštvo, u umnožak rastućih zbirova, — :
Evo nam počinje da služi ponovno,
I bez ispunjenja za slepo sukobljavanje
I rasplet:

jer jedne sudbine nema,
Ni jednog broja, van graničja, van
Odnosnog sučeljavanja, van plesa
U bezočnom obrtanju zvezda, ono vreme
Što krećući se prestaje da označava
Trajnost, a označava je — a uz to
I privid trajnosti i čist gubitak prošlog
I budućeg zadržava; u krošnji stalnog
Uporišta, onoga s a d a koje isto tako
Stalni život odbrojava u rasipanju
I nikada ustukloj viziji mladosti, znak
Već drugi, prošli il buduću, kao pečat
U smenjivanju obnavlja. Međutim,
Polje dejstva kao korelat
Tek malko izdignute večnosti il opštosti,
Možemo da iscrtnamo sa dovoljnom
približnošću
Jednostavnom veštinom odbira,
Što je neprekidna spremnost da se umre ...
Veština odbacivanja, ali neiscrpljena
Dok može uopšte uzet naš čin
Iznutra da oblikuje tek naglasak
Preobličnih misterija.

Svet je previše obiman za nas
Da ga redukcijom ne bismo osmišljavali,
Model koji sve sličniji nama samima
Ne prestaje da se izobličuje i preliva
I da nas prevazilazi; umanjujući ga
Mi ga tek iznalazimo:
nosimo i obnavljamo.
Kao što jedrenjak u čiju utrobu prodire voda
Napušta svoj razgovetni cilj i pluta:
Mornari sklapaju jedra, ruše jarbole,
A topove, dragocen teret i suvišnu hranu
Bacaju u more. Olupina u produženoj agoniji
I jedva održavanoj stabilnosti, kratko
vreme
Svoje večnosti ne može da odgodi,
I tanka jednostavnost života ipak
Postaje neodrživa pred bezobličnom grdobom
Pristigle oluje. Prostor sužen
Na očajanje: bez funkcije, unezverena,
Posada srlja u jedini preostali čamac,
Bez vesala i bez hrane:
evo sudbinskog polja,
Evo plana u osnovi i preseku,
Sa ocrtanim osama, evo mape neba
U srećnom sažimanju nad probelom,
Evo kuće sa ulovljenim gnezdnom i
pokrovom
Vazduha, evo tajnog mesta odakle ćemo
Motriti i osluškiivati, i gde ćemo leći
Pre nego budemo mogli drugo šta da učinimo.

Ako smo saglasni u svom protivljenju
Da nestrpljenje što smo još uvek ovde,
U provizornim građevinama, namenjenim
Trgovini i razmeni, ostane, ako može,
U istoj delatnoj žestini, dok crtež portika
Narasta u stvarni prostor za iskoračenje,
Onda ćemo razumeti ćutanje.
U saću atrijuma skuplja se svetlost
Što sve to dalje dekomponuje i umnožava:
Razlaganje i spoj, u mnoštvu i u jednom, —
Ne više tajna, kazaljka jednostavnog znaka,
Za nas i za one koji više nemaju prava
Da koriste prednosti svog izopštenja: otvor
Prema svemu što je istok mraka.

rože kajoa

VODA U KAMENU

Ponekad grumen ahata, skromnih dimenzija, ovlaš odmeren, izgleda neuobičajeno lak. Tada se zna da je šupalj i prošaran kristalima. Ako se zatrese blizu uha, čuje se, ali veoma retko, šum tečnosti koja pljuska o zidove. Izvesno je da se u njemu nalazi voda koja je zaostala, zatočena u tamnici kamena, još od početka planete. Žed nas je potakla da opazimo ovu prvobitnu vodu.

Rapavu površinu, ljusku zgrušane zemlje, treba glačati lagano, zatim, sa još više obazrivosti, unutarnji kamenac sve do trenutka kada se na zadnjem prozračnom zidu pomeri jedna nejasna mrlja. Svaki put kada ruka dodirne kamen, ona zatreperi, a njena ravan ostaje ustrajno vodoravna ma koliko i ma kako pokušavali da nagnemo kamen. To je voda ili, u najmanju ruku, tečnost pre vode, koja se sačuvala još iz razdoblja toliko dalekih da ona, nesumnjivo, ne poznaju ni izvore ni kiše ni reke ni okeane. U to vreme tečni su bili samo metali koji su ubrzo očvršli, i, možda, u zagubljenim dupljama, hitra i paradoksnu živa, nestalno ogledalo, tečno i hladno, jedini metal koji je za svoje zamrzavanje zahtevao oštru temperaturu koju mlaka planeta nije još ni blizu dosezala, i najzad: ova tajna voda koja, pouzdano, nije nikada ni bila voda od samo na izgled.

Najnezatnija pukotina, prvi otvor ma i tanji od vlasi, i ona se razliva i isparava za manje vremena nego što je potrebno da bi se to reklo. Jedino izvanredan pritisak uspeva da je održi tečnom. Najmanji odušak dovoljan joj je da iščezne napolje, oslobođena, posle veoma duge samotnosti, poput jednog bleska.

Isto tako, ova zasužnjena voda nalazi se jedino u manje poroznim supstancama, kao što su kvarc i kamenac, koje onemogućavaju svaku zračnu izmenu. Štaviše, ni kamenac (kalcit) nije sasvim pouzdana tamnica, pošto umešne zanatlje, između Eifela (Ajjel) i Hunsrück (Hunsrik), uspevaju da u nj infiltriraju boju. Kameni kristal je, jedini, dovoljno nepromočiv da isključujući svaki strah od ma kakvog oticanja. Tečnost se zadržava u paralelnim šupljinama koje razdvajaju naslagane slojeve po određenim smerovima. Čini se da su one nastale isprekidanim pomacima. Između svakog novog zamača, kao između dvostrukih prozora, tečnost se, ne manje prozirna od zidova koji je opkoljavaju, nalazi istovremeno, na početku razdoblja, uhvaćena u zamku i izbijavljena od nesnosnih komešanja prapočetka. Počev od toga trenutka, sferični iz izduženi mehurovi

beskonačno lutaju u lavirintu nevidljivih petlji. Prema tome kako se okrene kristal, u jednom pravcu ili u drugom, ovi mehurovi se penju, silaze, iskošavaju, pomiču nepredviđenim žlebovima, a da se, pri tom, nikada ne sudare. Svaki u svojoj dedalovskoj zavrzlami, različitih oblika i neprestano obezobličivanih preprekama koje zaobilaze, oni na jedan apsurdan način ovekovučavaju promenljive i nepromenljive figure preplitanja, jedne vrteške bez kraja.

U kvarcu, voda je redovno razdeljena u više ćelija koje, gotovo u potpunosti, ispunjava. U kamenu, ona je skupljena u jednom jedinom džepu; prostor ponad nje je toliko nesrazmerno visok i širok — reklo bi se da je nebo koje zastire neko čarobno jezerce. Virovi tečnosti dodaju srmeni vez ovom zvučnom i nerazgovetnom jezeru, umanjenom na razmer prostora unutar jednog kamena, poput misterija jednog spektaklnog, maglovitog pejzaža, međutim stvarnijeg i težeg od posredovanih pejzaža koje, na prvi izazov, imaginacija hita da isplete u šarama ahata.

Nad njim, kružnim i ispučenim, krupne žute pahuljice s jednog snežnog neba hitaju, u gustom lepršanju, prema središtu nepravilnog prozora od ametista čije spojene prizme sazdaju čašicu s laticama sićušnih heksagonalnih elemenata. Elementi središta su gotovo bezbojni i čine se poput drugog otvora često praktikovanog u starim vitražima. Nagne li se ka tlu, tamna linija vode penje se i silazi pozadi otvora kao spori, umorni očni kapak, ili kao noć koja se spušta ili diže poput disanja lave u vulkanskim kraterima, ili kao, promatrana sa ovog jedinog okruglog broskog prozorčeta, neobjašnjiva plima i oseka na neizmernom i jedinstvenom moru bez meseca i obala.

Olujna plavet tamnog kamenca ispunjava po drugi put površinu kamena. Na rubu, purpurne ili cinober mrlje rasprostiru se okolo modrih koprena oštro rastočenih brušenjem. Ubrzo, njihov vijugavi, kosi reč iščezava u debljini minerala, kao rite zamrznute u ledu. Sasvim dole, na mlečnim površinama, svetlijim ili zagasitijim, ocrtavaju se postupni slojevi obzorja ili odblesci neke nevidljive zvezde na izbočenom delu uporednih valova. Gore, ogromni gusti oblaci naznačuju hiljadu mračnih pretnji od kojih je jedna najotvorenija: poput poslednje opomene, jedan meteor, sagoreo na punom nebu, svojim sopstvenim padom ocrtava tragičnu poderotinu na tamnoj pozadini.

Dva lica ahata su podjednako glatka i istovetno tamnoplava. Ona sazdaju identično ogledalo ispunjeno slutnjama i uvredama. A između njih, koja kao da nešto stravično obećavaju, prikrivena je voda iskona čija se senka svaki čas pomera i čiji pljusak uho pažljivo osluškuje. Verujem da ništa ne ostaje neopipljivo u čuvstvu koje rađa takvo prisuće. Ova najzatvorenija vaza nikada nije bila otvorena. Ona čak nije bila ni zalemljena pri samom rađanju, poput staklene ampule. Šupljina se sama izdubila u srcu mase. Niti je ikakva snaga omogućila to da u nju prodre nepokvarljiva tečnost koju ona sadrži i koja, otada, nemoćno obitava u njoj, ne mogavši ni da umakne ni da se isušuje.

Živo biće, koje je promatra, razume da ona nije, što se nje tiče, ni tako trajna ni tako nepokolebljiva. Ni tako hitra ni tako čista. Ona se bez radosti prepoznaje u krajnosti jednog drugog carstva i u, iznenada, tako tuđem univerzumu: ona — nepozvani uljez. Po ličnoj opsednutosti, samo naslućujem koje meditacije, koje, u najmanju ruku, lepršave sanjarije može da započne onaj koji putuje po svetu da odmotava polazeći od ovih kamičaka zakletih tečnošću, zakletih s malo geološke vode koja je ostala zatočenicom u prozirnoj šupljini hermetičkog kamena.

Preveo sa francuskog
JOVICA AČIN

petar krdu

OBLACI IZ PRIČE

I ONI

Ne pada ništa
Ni oblaci iz divne priče
Oni su oni jer njih ima
Na dve misli od neba

Nebo je već više nego što jeste
I postaje sve više nego što jeste
Jer eto tako došli su oni

I stavili su reči iznad neba
Te ogromne providne reči
Kroz koje gledaju samo gledaju
Koliko će od njih biti na nebu

III POSTOJANJE NEBA

Dolazi nebo dolazi
Brzo kao misao
Možda na moje rame
Ili među ove misli
U razmaku od jednog oka

Oni su pomaknuli nebo ka dole
I sada kažu da su oni
Samo oni
Koji dolaze kao glagoli
Koji dolaze kao oni

Onda se iz oka sve vidi
Šta oni rade
Izlišno je da pitam
Iz oka se onda sve vidi

Dolazi nebo naravno dolazi
Mi verujemo u nešto koje nije
Ni nebo ni nešto drugo
Dok na kraju pogleda čekamo nebo

I ZELENO OD KAMENA

Miodragu Pavloviću

Učini mi se kamen
Učini mi se zeleno
Ovaj je prst neki kažiprst
U njemu je zelena moja želja

Laje srcem laje
Zeleno laje
Ispod kamena

Još laje srcem laje
Nešto mnogo više laje
Nisi li video da laje
Od ispod kamena laje

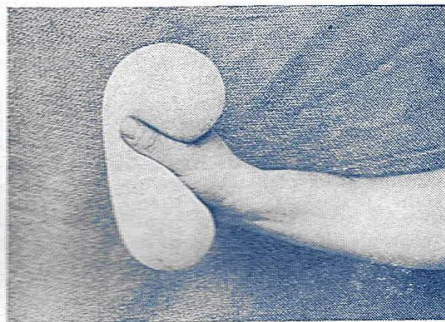
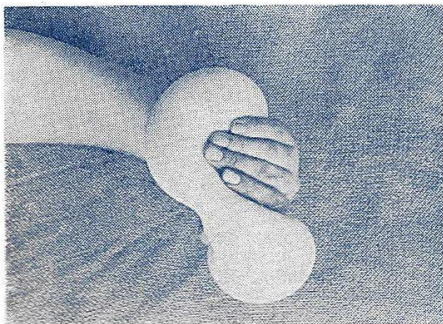
Laje sa ulice laje
Od kuće koja se nalazi
U drugoj kući
Iz druge kuće
Iz najkuće

Preveo sa rumunskog
AUTOR

mladen marinkov
dušan sabo

PARALIPOMENA VAJARSKOM METODU

vitalizacija subjekta materijala

Dosadašnja vajarska praksa upućuje nas na zaključak: intervencijom na amorfni materijal procesno finalizujemo formu. Henri Mur, na primer, uzima prirodno oblikovani materijal da bi lakom intervencijom na njemu ovaplotio ideju; tako je, zapravo, prirodom oblikovani materijal »sveo« na razinu amorfno; a pitanje bi se problematizovalo u sadržaju intervencije (»laka« ili »teža« ali intervencija svakako). Materijali koji su se većinom koristili bili su čvrsti i plastični, dok se u novije vreme javljaju pokušaji uvođenja novih materijala, elastičnih i pihlijastih. Projekat vitalizacije subjekta materijala, koristeći sva dosadašnja iskustva, materijal tretira kao ravnopravnog subjekta u procesu kreacije. Amorfno (elastično — pihlijasto, učešćem — uticajem autora) inicijacijom fizičkih sila i zakona imanentnih samom materijalu, započinje i završava proces samooblikovanja.

*Tehnološki postupak — proces samo-
razvijanja do samofiksacije*

Pihlijasto, omeđeno elastičnim, u zavisnosti od fizičkog položaja neprestano je izloženo mehaničkim promenama (dejstvom sila — grupisanjem spram oslonca) za razliku od plastičnih i čvrstih materijala na koje deluju samo spoljne sile (gravitacije). Priroda pihlijastih i elastičnih materijala pokazuje da su spoljne i unutrašnje sile u neprestanom usaglašavanju. Ovi materijali stoga i predstavljaju pogodnost za oblikovanje usavršavanje; njih ne oblikuje samo autor: autor potpomaže njihovo samooblikovanje izlažući kao oslonac materijalu je-

dan deo svojeg organizma. Inkorporacija telesnog organizma organizmu materije zapravo je prirodno nadopunjavanje. Spram jednog telesnog položaja, materijal se gibom uobličava (dejstvom unutrašnjih sila) do jednog konačnog položaja, za autora završne forme. U odnosu na određeni položaj tela, postoji isključivo jedan položaj samofiksacije, koji je optimalna mogućnost materijalu imanentnih ekspanzivnih sila. Dakle: autor određuje raspored spoljnih sila, a materijal unutrašnjih.

Iako su sve spoljne i unutrašnje sile poznate i njihov uticaj potpuno jasan, nemoguće je pretpostaviti konačni oblik, što dokazuje *realni život materijala* u procesu do samofiksacije; poznavanjem svih fizičkih zakonitosti ipak je nemoguće izvršiti bilo kakve matematičke proračune. Ovakav materijal sasvim određeno upućuje na sopstvenu logiku i zakonitosti unutrašnjeg samorazvoja.

Isto tako nas tehnološki proces upućuje na zaključak da je estetička procedura aredundantna i bez slučajnosti. Aredundancija potvrđuje samosvojestvenost materijala dok neprisušnost slučajnosti dokazuje uprirođenost fizičkih sila.

*Selektivno — regulaciono prisustvo
autora*

Odabira materijal: elastičan i pihlijast; postavlja ga u međusobni odnos: pihlijast omeđen elastičnim. Inkorporira sopstveni organizam: zauzima položaj tela u odnosu na koji

će se materijal subjektivno vitalizovati; procesualno to predstavlja »radnje« materijala kao samoživog organizma. Materijal konačno zauzima završni oblik: samofiksacija je »smrt«.

Tehnološka dorada fiksiranog oblika: dorečenost materijala

kao živog subjekta predstavlja isključivo tehnološko-zanatski deo posla, transponovanje u novi materijal.

Autor je time neprestano u funkciji nadgledanja saučesnika u procesu i kao takav prisutan veoma određeno u fiksiranoj formi. Dokaz ovoga izvodi se taktilno.

Smisao egzistencije fiksirane forme

Konačni oblik složenih elemenata prima se vizuelno-taktilno. Ova dva čula ne postavljaju se odnosom prioriteta jednog nad drugim; njihov je karakter sukcesivnog nadopunjavanja. Isključivo takva komplementarna vizuelno-taktilna apsorpcija završene forme omogućava izvođenje dokaza (insistiranje na dokazima nije slučajno: potvrđuje jedinstvo svih faza procesa i agilitaran značaj procesa i fiksiranog oblika). Takvo čulno primanje elemenata i forme u celini omogućava formi da kroz navedene elemente informiše o *sebi* (o procesu koji je prethodio) i time nas onemogućuje da objekat »oteretimo« sopstvenim iskustvom (asocijacijama, na primer) ili da u konačnoj formi obesmišlimo proces.

Post skriptum

Ovo redukovano kroki-mišljenje samo je fakt začeta jednog specifičnog istraživanja o mogućnosti prevazilaženja dosadašnjih skulptorskih bavljenja odnosima autor — materijal. Elementarno naznačeni motivi jasno kazuju o uzrocima potrebe za jednim novim tumačenjem materijala kao ravnopravnim saučesnikom konačnog objekta. Naravno, potrebno je još mnogo toga praktičnog učiniti da bi se ukazale mnoge nove mogućnosti (odnosno nemogućnosti?) usavršavanja pomenutog odnosa. Za sada, nekolicina ovakvih orijentira nije na odmet, pogotovu ako se okrenemo jasnim praktičnim pokušajima.

smilja pajić

GOVORIM

IZGOVORENI NAČINI

Govorim prerano:

ima te tu rečenog i groznog

ima te golog do svetlosti

ponekad gluvog

sa metkom u vidiku

uplašenog kraj reze na grlu dana

lica ogladnelog za sutra

petim te potezom tek prepoznajem

izludelim semenom bola.

Govorim: bogati smo

stišano prodireš

kroz preklade duše

gušiš se i braniš

neprimetno nastanjujući

iznuden sneg što ubeljuje

načine opiranja.

Govorim prekasno:

ima te tu otkrivenog smišljeno

rečenog i groznog

lica ogladnelog za sutra

glave obrubljene za spokojstvo.

O FILIPU I NEVAŽNIM STVARIMA

Filip se zvao.

Dolazio je kad se utolak

sa desetkom poklapao

i genijalno izgledao.

Pitala sam mog Filipa

zašto samo utorkom dolazi,

a on se kroz prozor naginjao,

sunce, zemlju i nebo kleo.

Ponekad danima nije dolazio.

Pila sam rakiju sa jednom imbikom

u vlažnom podrumu

gde trulile su kruške i nevažne stvari.

Nikad rakiju nisam volela kao Filipa.

Pitala sam mog Filipa

koliko žena ima

a on se kroz prozor naginjao,

sunce, zemlju i nebo kleo.

Posle mu kažem:

Filipe moj!

Nije ti mesto ovde gde se

rakija pije, gde trule kruške

i nevažne stvari.

Idi Filipe.

HORIZONT

kakav vid uzajamnog razumevanja. »Joneskove ličnosti su primitivne« — podvlače autori obimne monografije *Literatura u Francuskoj posle 1945. godine*. »To su nekakva mehanička ustrojstva, nalik na robote ili marionete«. »Opštenje među ljudima je nemoguće«, tako je poznati engleski kritičar Kenet Tajnen rezimirao smisao vrlo popularnog Joneskovog komada *Stolice*. Čovek nije sposoban da kroz Joneskovu umetničku poruku sazna istinu, oseti lepotu i stremiti ka dobrom, uzvišenom i plemenitom. Nije slučajno karakteristična, za piščeve dramaturške fantasmagorije, da se opet služim njegovim rečnikom, »tema razrastanja, slična rak-rani na ljudskom organizmu«. U Joneskovim komadima nema kraja ubijanja, leševi se umnožavaju zastrašujućom progresijom, čitavi gradovi bivaju zasuti nameštajem, za kojim niko nema potrebe. »Mene muči misao«, objašnjava on ovu težnju za hiperpolizacijom, »što se materija rasprostire i jača na račun duha. Jednom rečju, ja se bojim, da će se život pretvoriti u smrt«.

Čoveku pretilo ne samo »rak materije«. On je podvrgnut (izložen) i drugoj, ne manje opasnoj socijalnoj bolesti, »ideološkoj i propagandističkoj zarazi«, kako to kaže Jonesko. On se ljudskoj individui obraća s podrugljivim metaforičkim terminima, kao što su »nalik na nosoroga« i i tome slično. Prevedeno na običan jezik, akademik Jonesko, sav ljudski rod smatra stadom ovnova, a u budućnosti vidi »carstvo razbesnelih ovnova«. Naravno, on ne želi da i sebe ubroji u tu vrstu. Plašim se angažovanosti, rekao je metr u razgovoru sa Ugom Ronfanijem. — »Ona me jako podseća na „lik nosoroga“«.

No, nije teško primetiti da su kod Joneska neangažovanost i apolitičnost samo najobičnija farsa. On je, nema sumnje, na strani najkonzervativnije politike privilegisanih slojeva modernog francuskog društva. Bivši avangardista, a sada »besmrtnik«, Jonesko poziva u odbranu i spasavanje imperijalističke države, koju on proglašava »liberalnom i čovečnom«, pred »terorom opoziciono nastrojenih intelektualaca«. On se sa patološkom mržnjom odnosi prema omladini, koja protestuje protiv »potrošačkog društva«. Po njemu je svaki bunt omladine »rušilački i bezuman«. Odrice se metoda analitičkog prilaza u izučavanju socijalnih motiva bunta mladih protiv kapitalističkog sistema, on ga (bunt) objašnjava u duhu najtrivijalnije buržoaske publicistike »prirodnom biološkom agresivnošću« mladog pokolenja. On cinički upoređuje fenomen mladalačkog bunta sa nacizmom.

Jonesko je sebi postavio za cilj da mladu generaciju na Zapadu pošto-poto otrgne od politike. »Dužni smo da se otarasimo bauka revolucije. Nužno se nameće pitanje, ne donosi li više štete, nego koristi, svaka politička ili revolucionarna akcija.« Uz to, on neumorno ponavlja neosnovane tvrdnje o »komunističkom totalitarizmu« i odsustvu svake slobode umetničkog stvaralaštva u socijalističkim zemljama.

Joneskova politička i filofska opredeljenja toliko su retrogradna i antidemokratska, da čak iznenađuju i same buržoaske publiciste. »Zar se ne plašite da će Vas smatrati reacionarom?« — zbunjeno su zapitali pisca novinari. »To nema nikakvog

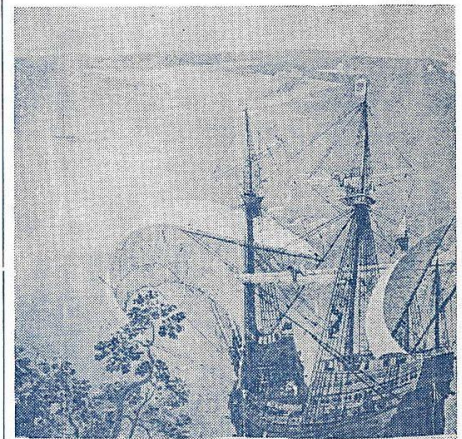
značaja (...) ne plašim se.« — sledio je odgovor. Pisac je rekao i ovo: »Delim mišljenje Rajmona Arnoa da će industrijalizacija razrešiti najsloženije probleme; samo treba sačekati.« Ova misaona »metamorfoza« autora drame *Nosorogi* zaista bi mogla poslužiti kao tema za njegovu komičnu dramu. U misiji principijelnog neprijatelja progressa i istorije, Ežen Jonesko od sada sve svoje nade polaže u Rajmona Arnoa, jednog od osnivača »jedinstvenog industrijskog društva« i konvergencije.

Ako ne postane dobro, društvo će u krajnjoj instanci postati neutralno, a tome će u priličnoj meri pridoneti elektronske mašine koje će nam zapovedati i vršiti raspodelu materijalnih dobara — tvrdi Jonesko. Mašine su najbolji čuvar neutralnosti. Neophodno je da im se dodeli funkcija upravljača ljudima. »Mag našeg doba«, za koga je jedini važeći zakon stvaralaštva, samovolja vlastite fantazije, boreći se protiv revolucije i progressa, osvaja nove duhovne horizonte u suvom racionalizmu tehno-kratskih utopija. Jonesko, koji svima upućuje histerične pozive radi spasavanja duha od premoći materije, spreman je da sebe odmah prepusti vlasti bezosećajnih kompjutera, kojima proriče neutralnost. Ovo je primer vrlo impresivnog razotkrivanja besperspektivnosti socijalne filosofije modernizma, njegove logične srodnosti s najkonzervativnijim tendencijama građanske ideologije. Pristupivši tehno-kratskoj veri, akademik Jonesko nije, na žalost, uočio da tehno-kratizam obezvređuje i njegovo vlastito stvaralaštvo, jer su kompjuteri neutralni prema svemu, pa čak i prema »pozorištu apsurdna«.

Čitava ova tragikomična situacija ubedljivo nas podseća na Joneskov dramski komad *Stolice*, napisan pre dvadeset godina. Napola ludi, starac i starica, očekuju visoke goste, na čelu sa imperatorom. Neki Orator je dužan da svima njima saopšti prijatnu novinu, koja treba da izbavi, iz nesreće i zablude, čitavo čovečanstvo. Starac i starica sujetno razmeštaju stolice i, eto, scena je već zakrčena praznim stolicama, a niko ne dolazi. Najzad se na vratima pojavljuje figura Oratora. Iskazujući svoju slobodu usklikom »Neka živi imperator«, starac i starica skaču kroz prozor. No, Orator, kome je palo u čast da stradajućem čovečanstvu donese prijatnu novinu o spasenju, osim čudnih, neartikuliranih glasova, nije mogao da izusti pravu, sponosnu reč. Na žalost, on je bio gluvonemi.

Očigledno je da se Jonesko našao u položaju protagoniste vlastitog dramskog komada. On se samouvereno uzda u opštespasonosnu tehno-kratsku ideologiju i »neutralnost« elektronskih mašina. No, isto kao i gluvonemi Orator, kompjuter ništa ne ume da kaže.

Nije mi bio cilj da ovom prilikom dublje zalazim u idejnu i estetsku strukturu celokupnog piščevog opusa. Gotovo o svim fazama njegovog umetničkog stvaralaštva kritičari su već dali svoju autoritativnu ocenu, u kojoj su po praktično svim aspektima ovog karakterističnog književnog izraza, zauzeti vrlo heterogeni stavovi. Imao sam jedinu nameru da se odlučno i argumentovano suprotstavim onim piščevim tezama o zadacima književne poruke, koje su nam potpuno tuđe i nespojive sa humanističkom i dezalijenatorskom vizijom čovečanstva.

NEMA OSLONCA KAŽEM DO MORA
U KOJE SE POTONE KAŽEM SVE TUŽNIJI
da da beše nekad davno
navigarre necesse est, viverre non est
u misli zabrin-oku ruke stisku
hispano — krmanoša konkvista — suludnjaka
morekazi stranstvovanja otkrića
plovidbe po dan — podnevu noći —
ponoći plovidbe
uz orkan niz mainu plovidbe sunce
kad osunča mesec kad zameseči
što je bilo do nas
što je u moći — noći našoj bilo — dostignuto
je!
sada ONO je DRUGO na redu sad ono je
za petama sad ONO NAS OTKRIVA
da samrtnog li poraza! pa ipak
no braćo moja draga bez predaje pada
uzmaka — i kad nas bezdani splave — iako
AH NE NE NEMA NEMA OSLONCA KAŽEM DO
TOG MORA U KOJE POTONE SE PENOM
KAŽEM
SVE TUŽNIJI NO I MUDRIJI ETO
SADA KAŽEM PONAVLJAJUĆI PONAVLJAJUĆI
PONAVLJA ... ju .....